Het Belang van Limburg

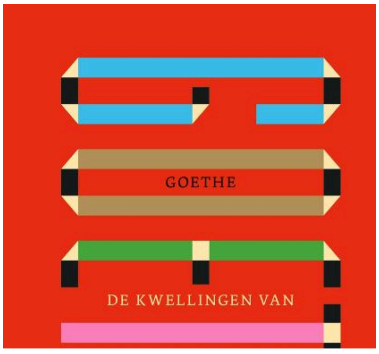
Het Belang van Limburg WEBSITE 23/11/2024 - 03:00

Limburgse dames vertalen ‘zware’ klassieker van Goethe: “Mijn man zei zelfs dat ik er somber bij liep”

PELT - Hoe maak je een moderne Nederlandse vertaling van een Duitse klassieker van 250 jaar oud, waarin nota bene ‘zelfdoding’ een hoofdthema is? Met Joëlle Feijen (35) en Eva Gijsen (24) waagden twee jonge Limburgse vrouwen zich aan Goethes ‘Die Leiden des jungen Werthers’. “Werther is zelden alleen, maar toch eenzaam. Dat is heel hedendaags.”

In 1774 bracht ene Johann Wolfgang von Goethe *Die Leiden des jungen Werthers* uit. Een briefroman én het eerste boek van Goethe, waarin de onbeantwoorde liefde van Werther voor Lotte in eigentijdse Sturm und Drang-stijl beschreven werd. Het werk sloeg in als een bom. De jonge Goethe werd op slag een geroemd schrijver, al was er ook een keerzijde. De zelfdoding van het hoofdpersonage zou heel wat navolging hebben gekregen.

Exact 250 jaar later is er met *De kwellingen van de jonge Werther* een nieuwe Nederlandse vertaling van deze klassieker, van de hand van Joëlle Feijen (35) en Eva Gijsen (24). De eerste komt uit Pelt, doceert onder meer Literair Vertalen aan de KU Leuven, vertaalde al meerdere boeken én is al 25 jaar blind. Eva, een Maasmechelse doctoraatsstudente aan diezelfde universiteit, waagde zich voor het eerst aan de vertaling van een roman.

“Voor Goethes ‘Werther’ dateerden de laatste twee vertalingen uit de jaren 70. De ene was nogal creatief en bevatte bijvoorbeeld verwijzingen naar de Beatles”

Joëlle Feijen

Was Goethes debuutroman dan nooit eerder vertaald in het Nederlands? Toch wel. In 1776 al, en meermaals daarna. Waarom is een nieuwe vertaling dan nodig? Wel, dat was ook onze eerste vraag.

Printed by ACADEMIC KULeuven for legal and academic purposes only.

Joëlle: “In dit geval zijn wij benaderd door uitgeverij Borgerhoff & Lamberigts, die vond dat het nodig was. En dat was ook wel zo. Omdat de taal verandert, worden klassiekers om de dertig, veertig jaar hervertaald. Voor Goethes *Werther* dateerden de laatste twee vertalingen uit de jaren 70. De ene was nogal creatief en bevatte bijvoorbeeld verwijzingen naar de Beatles. Daar kwam reactie op in de vorm van een nieuwe vertaling van Thérèse Cornips, maar die bleef dan weer heel dicht bij de brontekst. Op zich goed, maar nog steeds niet echt vlot leesbaar. Het was dus wel degelijk tijd voor een hedendaagse *Werther*.”**Eva**: “Wij hebben geprobeerd het beste van allebei te nemen. Een vlotte tekst die toch trouw blijft aan de oorspronkelijke roman.”**Joëlle**: “Dat was ook onze opdracht. Maar we hebben daar veel gesprekken over gehad. Wat doe je bijvoorbeeld met alle verwijzingen naar God? Maak je er een hedendaagse atheïst van? Dat hebben we niet gedaan, we wilden op dat vlak toch trouw blijven aan de brontekst.”

Vertrek je dan van de oorspronkelijke tekst van Goethe? Of leg je toch de vertalingen ernaast?

Eva: “We hebben allebei de brontekst meerdere keren gelezen. Maar ook onze voorgangers hebben we erbij genomen. Ik kreeg voor deze vertaling begeleiding van het Expertisecentrum Literair Vertalen (ELV) en mijn mentor Henri Bloemen gaf ook aan dat je als vertaler niet per se het warm water moet uitvinden.”**Joëlle**: “Bij hedendaagse boeken heb je de brontekst, en misschien een Engelse vertaling. Dan ga je aan de slag met woordenboeken en Google. In het geval van *Werther* heb je veel meer vertalingen. En dan moet je weten dat Goethe zelf ook dingen herschreven en weggelaten heeft in een tweede uitgave. Dus ook die twee versies hebben we naast elkaar gelegd om verschillen te vinden.”

Hoe moeilijk was het Duits van 250 jaar geleden voor jullie?

Eva: “Er zijn verschillen qua spelling en interpunctie en het hoofdlettergebruik was anders. Maar wij hebben een gemoderniseerde brontekst gebruikt, in de hedendaagse spelling. Maar vooral de context, die compleet anders is, maakte het moeilijk. Meer nog dan de taal. Er was toen een andere samenleving, die veel woorden met zich meebracht die we vandaag niet meer kennen. Denk maar aan bepaalde adellijke titels.”

Joëlle: “Je kan die woorden opzoeken, maar dan krijg je een Nederlands woord dat niet meer dezelfde lading heeft of niet veel meer zegt. In historische woordenboeken vind je wel de betekenis in die tijd, maar hoe vertaal je die dan? Ook de stijl was nogal *Sturm und Drang*, met expressief taalgebruik met veel ‘*oh*’s en ‘*ach*’s. Maar zo spreken we vandaag niet meer, dus we hebben die niet overal overgenomen.”

Hebben jullie elk een deel van het boek vertaald?

Eva: “Inderdaad. Ik heb het eerste deel gedaan, Joëlle het tweede. Maar we gaven elkaar voortdurend feedback. Je moet ook alles op elkaar afstemmen, zodat dezelfde woorden in de hele roman op dezelfde manier vertaald worden en er geen stijlverschillen ontstaan. Onze redacteur, Annelies de hertogh, heeft daar ook een grote rol in gespeeld door op die zaken te focussen.”

“Er is een Goethe-woordenboek, maar dat is totaal niet toegankelijk voor blinden. Daar heb ik echt mee geworsteld”

Joëlle Feijen

Hoe lang zijn jullie bezig geweest?

Eva: “De uitgeverij heeft vorig jaar rond deze tijd contact opgenomen. Ik ben in maart begonnen, Joëlle in juni.”**Joëlle**: “Ik ben er drie maanden bijna voltijds mee bezig geweest en Annelies ook nog eens twee maanden. Mensen denken soms dat het dubbel zo snel gaat omdat we met drie waren, maar dat is niet zo. In overleg kruipt ook veel tijd. Maar dat heeft de tekst wel beter gemaakt.”

Printed by ACADEMIC KULeuven for legal and academic purposes only.

Joëlle, ik kan me voorstellen dat het voor jou, als blind persoon, wat extra tijd vergt.

Joëlle: “Klopt, vooral het opzoeken gaat trager. Er is bijvoorbeeld een Goethe-woordenboek, maar dat is totaal niet toegankelijk voor blinden. Daar heb ik echt mee geworsteld. De brontekst is volledig vertaald naar braille, maar dat waren vijf dikke boeken. Als je daaraan moet beginnen, is dat toch wel deprimerend.”

“Er zitten heel wat hedendaagse thema’s in het boek. De onbeantwoorde liefde, dat is iets van alle tijden.”

Eva Gijsen

Is zo’n boek van 250 jaar oud vandaag eigenlijk nog interessant om te lezen?

Eva: “We moeten zeker durven toegeven dat het vandaag op sommige vlakken gedateerd is. De manier waarop er met zelfdoding wordt omgegaan, is niet meer actueel. Zo krijgt Werther bijvoorbeeld geen begrafenis, dat is vandaag ondenkbaar. Maar ik denk wel dat er heel wat universele thema’s in het boek zitten. De onbeantwoorde liefde, dat is iets van alle tijden. Werther is volgens ons ook een eenzaam personage, al wordt hij vrijwel altijd omringd door anderen. Hij is vaak bij Lotte en haar gezelschap, of bij de mensen waar hij mee werkt. Maar toch voelt hij zich eenzaam. Ook dat idee is hedendaags.”

Joëlle: “Er zit een soort opgejaagdheid in zijn gedrag. Sommige mensen zouden daar misschien ook een parallel in zien met de hedendaagse tijd. Maar is het dat? Daar hebben we ook lang over getwijfeld. Had hij een soort burn-out? Of is het eerder rusteloosheid?”

Berichten over zelfdoding is niet evident en niet zonder gevaar. 250 jaar geleden zou er een golf aan zelfdodingen geweest zijn na publicatie van het boek. Hoe gingen jullie daarmee om bij de vertaling?

Joëlle: “Eerst even over die golf aan zelfdodingen. Later onderzoek heeft dat wel wat gerelativeerd. Sommigen zeggen dat die ‘Wertherkoorts’ een mythe was, maar ook dat weten we niet zeker. In ieder geval is er nu een disclaimer toegevoegd aan het boek, met een link naar de juiste hulpverlening voor wie daar nood aan heeft.”**Eva**: “In de tekst zelf hebben we niet ingegrepen, omdat het een belangrijk thema is. Niet alleen op het einde, maar ook daarvoor met veel motieven en verwijzingen. Maar we hebben zeker aandacht gehad voor de gevoeligheid van die problematiek, bijvoorbeeld met die disclaimer. Goethe had dat trouwens ook al gedaan. In een herdruk uit 1775 voegde hij aan de tekst een motto toe dat eindigde met ‘*Sei ein Mann, und folge mir nicht nach.*’ (*Wees een man en doe me niet na, red.*)**Joëlle**: “Het boek bevat, zeker in het tweede deel, wel wat zware passages. Ik vond die niet zo leuk om te vertalen. Mijn man zei zelfs dat ik er somber bij liep. *(lacht)*”

Begrijpen jullie waarom *Die Leiden des jungen Werthers* een literaire klassieker is geworden?

Eva: “Het boek maakte al meteen veel reacties los. Er waren aanhangers, maar ook tegenstanders die het wilden verbieden. Ook daarna bleef het boek grote auteurs inspireren, zoals Thomas Mann en Ulrich Plenzdorf. Goethe lag zelf mee aan de basis van het begrip ‘wereldliteratuur’, en zijn Werther is een referentiepunt als het gaat over autonome literatuur, die niet ondergeschikt is aan didactische waarden.

Stel dat jullie de kans kregen om Goethe één vraag te stellen…

Printed by ACADEMIC KULeuven for legal and academic purposes only.

Joëlle: “Dan zou ik willen weten wat hij ervan vindt dat twee vrouwen zijn tekst hebben vertaald. (*lacht*) In zijn tijd was dat volgens mij niet gangbaar. En ik zou ook wel willen horen hoe hij kijkt naar mensen met psychische problemen. Hij mag in Werther dan wel spreken van ‘het gekkenhuis’, wat vandaag *not done* is, maar hij kaart de problematiek ook wel aan.”

“Als er ergens een jongere is die onze vertaling oppikt, en daardoor geprikkeld raakt om de Duitse literatuur te leren kennen, is onze missie geslaagd”

Eva Gijsen

Eva: “Ik heb veel vragen over het gebruik van ‘Sie’ en ‘du’ in het boek, oftewel ‘u’ en ‘jij’. Daar hebben we erg mee geworsteld, misschien had hij een goed advies. Werther en Lotte spreken elkaar aan met ‘Sie’, maar ze gebruiken wel elkaars voornaam. We hebben in het begin getwijfeld of we er niet ‘jij’ van zouden maken in de vertaling. Dat zou de tekst ook toegankelijker en moderner kunnen maken. Maar uiteindelijk hebben we dat, in overleg met onze redacteur, niet gedaan. Enerzijds om de *couleur locale* te bewaren, maar anderzijds ook omdat er interessante discrepanties inzitten. Zo zijn er passages waar Werther Lotte aanspreekt met ‘je’, terwijl Lotte nog steeds ‘u’ zegt. Hij wil de afstand verkleinen, zij niet.**Joëlle**: “Naar het einde toe vallen al zijn sociale remmingen weg en spreekt hij zelfs God aan met ‘du’. Toen kwamen we erachter dat het toch een functionele keuze was.”

Het lijkt me duidelijk dat een boek vertalen wel wat meer is dan wat bijvoorbeeld Google Translate kan.

Joëlle: “Het is bijna schrijven, volgens de stijl van het origineel. Er komen heel veel overwegingen bij kijken, dat mag je niet onderschatten.”

Tot slot, waarom moeten mensen anno 2024 jullie vertaling van Goethe nog lezen?

Joëlle: “Omdat de roman thema’s belicht die van alle tijden zijn, ondanks de achttiende-eeuwse context. Voor wie een literaire klassieker wil leren kennen en daarvoor niet zijn toevlucht wil moeten nemen tot een toch wat verouderde vertaling, is dit een goede kans”**Eva**: “Als er ergens een jongere is die onze vertaling oppikt, en daardoor geprikkeld raakt om de Duitse literatuur te leren kennen, is onze missie geslaagd.”

De kwellingen van de jonge Werther, vertaald door Joëlle Feijen en Eva Gijsen, onder redactie van Annelies de hertogh. Borgerhoff & Lamberigts. 23,99 euro.

Op 12 december wordt het boek voorgesteld tijdens een literaire avond in Mgr. Sencie Instituut in Leuven (Erasmusplein 2, zaal 01.16) vanaf 20 uur (deuren: 19u30). Deelname is gratis, maar meld je graag voor 1 december via mail: joëlle.feijen@kuleuven.be

Thomas Jansen

Printed by ACADEMIC KULeuven for legal and academic purposes only.